

Karel PORTEMAN

Katholieke Universiteit Leuven

De “Eelsten der Polacken”. Op zoek naar Stanislas Kostka in de Zuid-Nederlandse literatuur van de zeventiende eeuw

Abstract

This essay provides a first comprehensive overview of the presence of the Polish saint Stanislas Kostka (1550–1568) in the Dutch-language literature from the Southern Netherlands of the 17th century. The frequent stressing of his Polish origins serves to make the venerated Jesuit novice look like a miraculous denial of the patterns of thought of the time about the relationship between the location of countries and the nature of their inhabitants. Although the first biography of the young Jesuit hero in Dutch appeared rather late, many a song about him is included in catholic songbooks in Dutch and French. In the centenary year of the Jesuit order (1640), the Brabant Jesuit Adriaen Poirters (1605–1674) made adaptations of the poems and emblematical subscriptions in Dutch in *Imago primi saeculi*, including those on Stanislas. The specificity of these adaptations is explained. Poirters’s most important contribution to literary Kostka worship is the long and enthusiastic dedication poem of his *Het Heylich Herte* (1659). The text is explained and published as an appendix.

Keywords: Stanislas Kostka, Adriaen Poirters, Dutch catholic songbooks, Jesuit emblem books, hagiography.

1. Inleiding

De focus van deze bijdrage vormt de verering van de jonge Poolse jezuïet Stanislas Kostka zoals die tijdens de zeventiende eeuw in Nederlandse verzen is uitgedrukt. In een van zijn honderden gezangen op heiligen begroet de Nederlandse lieddichter Stalpart van de Wiele hem als “Eelsten der Polacken” (1635: 779). “U eeren al die Poolsche Landen / Soo verr’ de Wixel baeren roert” luidt het in het even uitvoerige als geestdriftige openingsgedicht waarmee de Brabantse jezuïet Adriaen Poirters (1605–1674) zijn geestelijke embleembundel *Het Heylich Herte* (1659) aan zijn ordebroeder opdraagt (10). In de literaire receptiegeschiedenis van de Pool

speelt deze dichter beslist de hoofdrol. Al in 1640 had hij in de *Afbeeldinghe van d'eerste eeuw der Societeit Jesu* een aantal embleemgedichten aan de heilige gewijd, maar hij was niet de enige 'Kostka-poëet'.

Eerst wordt kort de persoon van Kostka gepresenteerd, daarna de Nederlandstalige liederen ter ere van Kostka in katholieke liedboeken uit de Zuidelijke Nederlanden en vervolgens de teksten van Poirters. De bijdrage wordt afgesloten met een conclusie én (in bijlage) het dedicatiegedicht van Poirters voor Kostka uit 1660.

2. Stanislas Kostka en de verering in de Zuidelijke Nederlanden

Stanislas Kostka (Rostkowo, 1550 – Rome, 1568) was een telg van Poolse hofadel uit de regio Mazovië. Ondanks de felle weerstand van zijn invloedrijke familie en de voorzichtige weigerachtigheid van de jezuïeten die daarvan het gevolg was – ze vreesden reputatieschade in Polen – hield de jongen hardnekkig vast aan zijn verlangen om in de orde te treden. Vanuit Wenen, waar hij sinds 1564 bij de paters college liep en vanwege zijn vroomheid hard werd gepest, nam hij in moeilijke omstandigheden vermord als bedelaar de vlucht naar Rome, waar hij in 1567 tot de orde werd toegelaten en, nog geen jaar later en nog geen achttien jaar oud, afgemat stierf na een leven getekend door visioenen en wonderen (Arndt 1890–97). Deze komen in de literatuur haast aanhoudend terug, zoals een uitreiking van de communie door de H. Barbara en Maria, die hem het Jezuskind in de armen legt.

De jonggestorven jezuïet, wiens verering in 1606 de pauselijke goedkeuring kreeg, geldt in de katholieke kerk onder meer als de patroon van de studerende jeugd (Jetter 2009) en als beschermheilige van zijn vaderland, van Warschau en enkele andere Poolse steden. Met de Italiaan Aloysius van Gonzaga en de Brabander Jan Berchmans vormt hij een heilig trio van jonggestorven jezuïeten in opleiding, dat door de orde uitbundig werd vereerd en nagenoeg als drie geestelijke gratiën werd opgevoerd. Het drietal vormt de pendant van de 'vaders' van de orde: Ignatius van Loyola, Franciscus Xaverius en Borgia.

Stanislas lijkt in de zeventiende eeuw wel de meest vermaarde Pool in de Zuidelijke Nederlanden te zijn geweest. Er moet daarbij wel onderstreept worden dat die faam uiteraard veel eerder met zijn religieuze status te maken had dan met zijn nationale herkomst. Kostka was een heilige held wiens lichtend voorbeeld werd uitgedragen door een orde die in de literaire communicatie zowel in de beide volkstalen, Pools en Nederlands, als in het Latijn de toon aangaf.

Wél beklemtonen de talrijke verwijzingen naar Stanislas' Poolse roots contrastgewijs de maniëristische tegenstelling van het helle en het hete licht van zijn

heiligheid: “ó wat een vier worden wy gewaer uyt die koude Noortsche Landen?” luidt het in dezelfde dedicatie. Nog sterker klinkt deze tegenstelling in *La pieuse alouette avec son tirelire*, een muzikaal én literair invloedrijke liedbundel van de jezuïet Antoine de la Cauchie die in het toen nog tot de Spaanse Nederlanden behorend Valenciennes verscheen (1619):

Pologne froide, et morfonduë,
Vante maintenant la froideur
De tes monts voisins de la nuë
E'tre convertie en chaleur. Kostka prend de toy sa naissance, Qui semble avoir été conçu,
Et mis au monde en son enfance, Non d'une femme, mais d'un feu (I, 274–275).

[Koud en ijzig Polen, ga er nu maar prat op dat je door wolken omgeven bergen in hitte zijn verkeerd. Kostka is je telg; hij lijkt te zijn ontvangen en ter wereld gebracht, niet door een vrouw, maar door een vuur].

In een ander Stanislas-lied uit dezelfde bundel, met als refrein “Stanislas, que tout le monde admire sera le sujet de ma lyre” luidt het:

Tes frimas, glaçons, & froidure, Pologne pais reculé, N'ont peu ce cœur, qui vit, & dure En plein brasier, rendre gelé (I, 338).

[Je rijp, ijsschotsen en winterkoude, o ver verwijderd Polen, hebben dat hart dat in een vuurgloed leeft en standhoudt, niet kunnen bevriezen].

De tegenstelling bedrijft een spel met de toenmalige beeldvorming over landen en volkeren, waarbij causale verbanden werden gelegd tussen ligging, bodem en klimaat en de fysieke en mentale eigenschappen van de inwoners. Stanislas doorbreekt als een wonder die schema's (Meijer Drees 1996).

Kostka lijkt, zoals gezegd, de meest vermaarde Pool in de Zuidelijke Nederlanden van de zeventiende eeuw te zijn geweest; zeker in een religieuze context. Literair was hier nog een andere Pool, eveneens een jezuïet, beroemd geworden: Maciej Kazimierz Sarbiewski (Matthias Casimir Sarbivius, 1595–1640). Hij verwierf met zijn Latijnse gedichten in heel Europa internationale bekendheid (Borowski 142). In 1632 verschenen bij Balthasar I Moretus (1574–1641) in de Antwerpse *Officina Plantiniana* zijn *Lyrlicorum libri IV*, met een frontispice ontworpen door niemand minder dan Rubens (Hulsenboom, 2015: 97). Sarbiewski werd geroemd als de *Horatius Sarmaticus*; een benaming die van Gilbert Jonin (1596–1638) kwam. In zijn *Odorum libri IV* (Lyon 1630) had deze Franse jezuïet als eerste een lofdicht op Sarbiewski gepubliceerd: “Mathiae Sarbivio, Poëtae Lyrico Polono. Ode XIII”, dat twee jaar later ook in Sarbiewskis Antwerpse uitgave werd afgedrukt. Hierin had Jonin over Sarbiewski geschreven als over een dichter die “in Sarmaticae littore Vistulae / Doctam sollicitas chelin (aan de oevers van de Wisła de geleerde citer roerde)” (Hulsenboom, 2015: 114).

Tussen de drie jezuïeten, Kostka, Jonin en Sarbiewski, vallen intertekstuele verbanden te observeren, ook in een Zuid-Nederlandse context. Jonin heeft in zijn *Odarum libri IV* naast Sarbiewski ook over Kostka en diens visioen over de uitreiking van de communie door de H. Barbara geschreven (Hulsenboom, 2015: 102). Ook Sarbiewski zelf heeft een ode aan Kostka gewijd en in de tweede uitgave van zijn *Lyriconum libri IV* uit 1634 publiceerde hij zijn ode “Ad amicos Belgas” waarin hij onder anderen de jezuïeten Jan Bolland en Jan de Tollenaere prijst (Borowski 145–147). Deze twee hadden anderzijds Sarbiewski geprezen – en hem daarbij óók in verband gebracht met de ‘ijskoude oevers van de *Vistula*’ waar de Sarmaten, buren van Boreas, wonen (Borowski 145): een algemeen verspreid beeld over Polen.

Deze intertekstuele verbanden verliepen uiteraard via het Latijn. De eerste levensbeschrijving van de Pool in het Nederlands is pas laat verschenen. Ze is het werk van de in Brugge werkzame jezuïet en hoofdaalmoezenier van de vloot (*sacellarius maior admiralitatis*), Philippus Taisne (1627–1691), die ook uitvoerige levens van Franciscus Xaverius (Brussel 1660, Antwerpen 1663) en Franciscus Borgia op de markt had gebracht (Vgl. Meulemeester 2004). Het eerste kapittel brengt breedvoerige informatie over Polen, het land, de adel en de geschiedenis. Zoals in het genre de gewoonte was, wordt een tweede afdeling voorbehouden voor een beschrijving van de door Kostka over de hele wereld bewerkte wonderen (Poncelet 1926–1929). *Het leven van den salighen Stanislas Kostka* (Brugge, Joos vander Meulen, 1683) is een doorwrocht werk, dat volgens de auteur al in 1670 klaar lag. Het boek – opgedragen aan de novicen van de *Societeyt Jesu* – werd gelanceerd als nieuwjaarsgift met een lofdicht van de toen in de stad dominerende dichter J. Lambrechts (*6v–*7r). Meteen daarbij aansluitend brengt de hagiograaf bij wijze van inleiding nog een uitvoerig narratief gedicht over zijn held van 210 verzen (*7v–). Het stopt nogal bruusk met Stanislas’ vertrek naar Rome:

Hier schiet mijn swacke penn’ te kort
 ’K voel dat mijn rijmen traeger wordt
 Den Leser die my voorder vraeght,
 En sich misschien van my beklaeght,
 Dat ick dit Werck niet en voltreck,
 En moet niet blijven in gebreck:
 Ick stell’ hem desen Boeck ter handt,
 Die hy sal lesen met verstandt,
 En dat hy leest, oock volgen naer,
 Die wensch ick hem met *’t Nieuwe Jaer*.

Interessanter is de aanvang van Taisne’s dichtstuk. Het brengt de bekende tegenstelling tussen de vurige zalige en zijn koude land via een mediterrane omweg:

Stelt Phoebus ’t Africaensche Landt
 Door ’t Sonne-vier in vollen brandt,
 En zenght hy soo de Middel-kust,
 Dat schier gheen zee die vlam en blust.
 De liefde ded’ al vry wat meer,
 En toond’ haer krachten wel soo seer,
 Wanneer sy met haer soete vlam
 In ’t koudt ghewest van ’t Noorden quam (*7v).

Taisne’s afdeling mirakelen brengt in kapittel XXII een overzicht van de Kostka-wonderen die buiten Polen zijn gebeurd (493). Over de Nederlanden zwijgt hij.

In de zeventiende-eeuwse literaire vertolking van de Kostka-verering in de Zuidelijke Nederlanden vindt men ook, en reeds veel vroeger dan Kostkas levensbeschrijving van Taisne, ten minste een tiental van de Roomse zeventiende-eeuwse geestelijke liedboeken in de volkstaal waarin een lied ter ere van Kostka voorkomt. We vermelden, in chronologische volgorde, alleen de oudste druk van de titels waarin een, daarom niet altijd ander Stanislas-lied voorkomt, met als toegift de beginregel¹:

– [Maillart, Petrus, s.j.], *Den gheestelycken nachtegael*. Antwerpen, Ian Cnobbaert, 1634. III, p. 116: “Gheluckigh zijn voorwaer, die ‘tsoete jonck ons Heeren”.

– Stalpart vander Wiele, Joannes, *Guldejaers feestdagen of den schat der geestelyke lofsangen*. Antwerpen, Ian Cnobbaert, 1635, p. 779: “Eelsten der Polacken”.

– *Den Blijden Wegh tot Bethleem voor de Christelijcke Ionckheyt*. Antwerpen, Arnout van Brakel, 1645. p. 233: “Stanislas jonck van jaeren”.

– Bolognino, Guilielmus, *Den gheestelycken leeuwercker*. Antwerpen, Weduwe en Erfgenamen Ian Cnobbaert, 1645. p. 299: “Stanislaus jonck van jaeren”.

– [Swaen, Guilielmus de], *Den singende swaen*. Antwerpen, Guilielm Lesteens, 1655, dl.1, p. 198: “Stanislaes is niet dwaes”.

– [Swaen, Guilielmus de], *Den singende swaen*. Antwerpen, Arnout van Brakel, 1664, p. 321: “O Stanislae, wat zij ghy een eed’le spruyt”.

– Campis, Victor à [=Frans Myleman s.j.], *Nederlandtsche weer-galm*. Antwerpen, Philips van Eyck, z.j. [1664] [= schuiladres voor Amsterdam; het boek was bestemd voor de Hollandse jezuïetenmissie], p. 98: “Dat wy ons eens verheughden om Stanislaus deughden”.

– C[hristianus] d[e] P[lacker], *Evangelische leeuwerck*. Antwerpen, Herman Aelstz, 1667, [= schuiladres voor Amsterdam; bestemd voor de Hollandse jezuïetenmissie], dl. 4, p. 167: “Stanislaus verheven”.

– *De wereltsche geestelykheyt*. Antwerpen, Joachim van Metelen, 1669 (4^e druk), [=schuiladres voor Amsterdam], p. 69: “Jesus schiet, Kostka vliet”.

– *Den gheestelycken speel-wagen*. Antwerpen, Godtgaf Verhulst, 1671, p. 245: “Stanislas jonck van jaren”. [De bundel is een vermeerderde voortzetting van *Den blijden wegh*].

Het gaat dus om acht verschillende teksten. Ze maken deel uit van bundels die, in de geest van de contrareformatie, vaak hele reeksen liederen over heiligen bevatten. De Pool is daarmee de derde van de in het Nederlands bezongen jezuïetenheiligen, weliswaar op grote afstand van Ignatius en Xaverius met 25 en 21 liederen.

De om zijn hoge literaire kwaliteiten geroemde bundel *Goddelicke lofsangen* (Gent, 1620) van Justus de Harduwijn (1582–1636) heb ik in deze lijst niet

¹ Voor deze lijst heb ik dankbaar gebruik kunnen maken van het nog niet verschenen tweede deel van Huybens (2004) dat een register bevat van heiligennamen.

opgenomen. Stanislas wordt hier niet genoemd – maar hij is hier wél aanwezig: het uit dit liedboek vaak gebloemleesde *Maria cussende haer kindeken* blijkt namelijk een creatieve imitatio van een Stanislas-lied uit een – weedom – bij Vervliet gedrukte Valencijnse bundel: *Les Rossignols spirituels* (1616), samengesteld door de jezuïet Guillaume Marci (114–117). Het vertolkt een van de bekende visioenen: Maria reikt Kostka het kind Jezus aan (*Le bien-heureux Stanislas Kostka tenant entre ses bras le petit Jesus que la vierge Marie luy presente*). Maar De Harduwijn laat deze verwijzing compleet weg (Dambre 1967–68). Bij hem is niet langer Stanislas aan het woord, maar Maria zelf. Een van de bekendste en fraaiste Nederlandstalige Marialiederen uit de zeventiende eeuw is dus een tekst die oorspronkelijk – overigens ook in *La pieuse Alouette* (340) – in de mond van de Poolse zalige was geleid:

T'sa t'sa mijn lief / myn herte-braecke / Mijn toeverlaet immers nu dooght / Dat mijnen mond eens u ghenaeke, Want 't is den wil van die u sooght. Mondeken soet ick moet u kussen / Om mijnen brand alsoo te sussen (26).

3. Stanislas Kostka en Adriaen Poirters

Adriaen Poirters staat, zoals gezegd, vooraan in de zeventiende-eeuwse Zuid-Nederlandse literaire vertolking van de Kostka-verering in het Nederlands. Het eeuwfeestjaar van de jezuïetenorde in 1640 brengt zijn Kostka-gedichten voor het eerst in het vizier. Ze verschijnen alle in de *Af-beeldinghe van d'eerste eeuw der Societeyt Iesu*, de Nederlandstalige replek van de monumentale, bijna duizend pagina's tellende foliant *Imago primi saeculi Societatis Iesu*, waarin de vierende orde zichzelf in dank en jubel in een goddelijk perspectief plaatst.

De prestigieuze bundel bevat een chronologisch-thematisch relaas over de activiteiten van de orde in zes delen: haar ontstaan, haar opgang, haar prestaties wereldwijd, haar strijd en lijden, haar roem en haar bloeiende provincia Belgo-Flandrica. Elk deel wordt afgewisseld door een bonte en rijke mengeling van genres: retorische oefeningen, emblemen en anoniem gelaten poemata van topdichters: de paters Sidronius Hosschius (1596–1653), ooit leraar van Poirters in het college van 's-Hertogenbosch (hij is een van de 'amicos Belgas' van Sarbiewski; Borowski 145; Hulsenboom, 2020: 288–289), en Jacob Wallius (1599–1690). Drukker Balthasar I Moretus, groot jezuïetenvriend, dezelfde die acht jaar eerder de gedichten van Sarbiewski had uitgegeven, kreeg de turf verrassend snel klaar, maar toen nog voor hetzelfde jaar voor een breder publiek een Nederlandse versie werd gepland, werd de tijdsdruk wel heel groot.

Men ging voor een bescheidener boek in quarto, met weglating van de uitvoerige inleiding en alle retorische en poëtische tussenstukken en met 22 emblemata minder. De vijfendertigjarige Poirters, die in dat jaar bovendien zijn

standplaats Lier voor Leuven inwisselde, werd voor de emblematagedichten en het ander dichtwerk dringend ingeschakeld. De subscriptiones zijn over de hele bundel van 22 tot 40 versregels uitgebreid. Of dat een initiatief was van de dichter weten we niet. De race tegen de tijd werd maar half gewonnen: het titelblad van *Af-beeldinghe* draagt als datum 1640, maar het boek was al eind februari 1641 beschikbaar (Van Houdt 1996; O’ Malley 2015). Een krachttoer, ook van Poirters.

In *Af-beeldinghe* zijn er vier gedichten die over Kostka gaan, waarvan drie emblematabijtschriften. Het zeer lange ‘voordicht’ (12–31), dat volgt op de voorrede in proza, gaat over de ordestichter Ignatius die in een voorspellend visioen zeven dagen lang wordt “opghetoghen in den gheest” en de voornaamste mannen ziet passeren die onder zijn “vendel” zullen dienen. Na Aloysius Gonzaga ziet hij Stanislaus komen. In de verzen is het Latijnse voorbeeld uit *Imago* nog goed waarneembaar. Toegevoegd is de verwijzing naar de Poolse afkomst:

By desen ionghelingh komt sich een ander paeren Die oock den ouderdom niet in’t ghetal van iaeren, Maer waere deughden stelt, de eer van sijn gheslacht, Van wie het Poolsche Rijk groot onderstandt verwacht. Wat sal ick van de vreught, die hy sal voelen, segghen, Als in sijn’ armen sal de Maghet-moeder legghen Haer alderliefste pandt, het aldersoetste kindt, Dat moeder heeft ghebaert, oft vader heeft besint? Ick sie ’t onnoosel hert soo door de liefd’ onsteken, Dat hy gheensins en kan de vlam met traenen breken: Brenght waeter, Kostka brandt, brenght waeter, eer de kracht Van het inwendigh vier de teere spruyt versmacht (22–23).

Op de prent van het embleem over het ambt van de geestelijke gezanten (202) staat God de Vader uitgebeeld die vanop zijn troon aan het woord is en de jezuïeten uitstuurt. Hij vermeldt er drie: Loyola, Xaverius en... nee, niet Borgia, maar Kostka:

Ick quam d’onnoosel siel van Kostka eens besoecken, Hy riep, O wonder vier! Men leght hem natte doecken Op’t overwonnen hert, en door dees soete pijn Soo scheid’ hy vander aerd’, het vier wil opwaerts zijn (203).

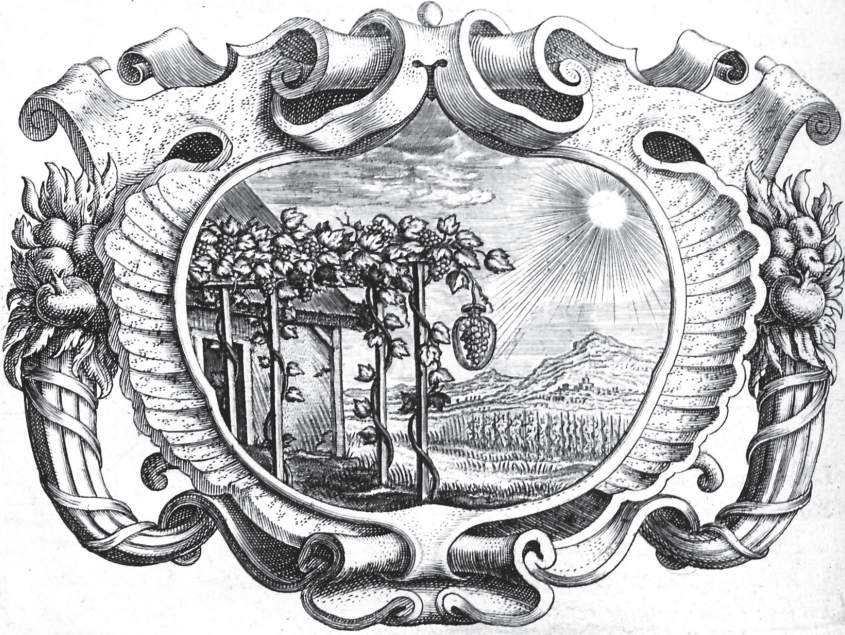
Bijna twee decennia later zal Poirters hetzelfde verhaal gebruiken als reden om zijn *Het Heylich Herte* aan de van liefde brandende Pool op te dragen.

Het slotembleem van deel II handelt over de jonge Kostka (212–213). De pictura toont een aan een wingerdrek vastgemaakte glazen kruik waarin een druiventros hangt, die door een fel stralende zon wordt beschenen en zo voortijdig tot rijping wordt gebracht (zie afb. 1a en 1b). Ze verzinnebeeldt de vroege roeping en maturiteit van de zalige. In de *subscriptio* van *Imago* (30) ziet de knaap van de goddelijke liefde zich gereflecteerd in de jonge Stanislas: “Pueri carpitur igne puer” (de jongen is gegrepen door het vuur van de jongen) en spreekt hem toe:

...praecox in vitibus uva Grator, et prima falce reflecta Ceres. Cernis ut extento turgescens uva racemo Pendeat?

[de druif die vroeg aan de wijnstrok rijpt, geeft des te meer plezier, zoals het eerst gemaaide graan. Zie je hoe de zwellende druif hangt aan de uitdijende tros?]

212 EERSTE EEWWE DER SOCIETEYT IESV.
 Staniflaus Kostka noch iongh zijnde, gaet in de Societeyt.

Vt citò maturefcit. { *Vroegh in't gelas*
 { *Vroegh in't ghevvat.*

Liefde ghingh eens houemieren,
 En omtrent den wijngaert fwieren,
 Dien hy met fijn eyghen handt
 Had recht in de fon gheplant.
 Hy quam daer om wat te plucken,
 Maer 'ten wilde noch niet lucken:
 Hy fagh hier, en hy fagh daer,
 Maer het was te vroegh op 't iaer.

Doch

Afb. 1a. Adriaen Poiters, *Af-beeldinghe van d'eerste eeuwe der Societeyt Iesu*, Antwerpen: Inde Plantiinsche Druckeriie, 1640, p. 212. Bron: ex. KU Leuven bibliotheken – Maurits Sabbibliotheek, 271.5.018 AFBE 1640.

HET II. BOECK. VOORTGAENDE SOCIETEYT. 213

Doch het kindt en wou niet wachten,
 En het sey: 'tZijn koude nachten,
 En mijn druyuen zijn soo teer,
 'tMinste rijmken doet haer seer.
 Ick sie hier een torschken hanghen,
 Och dat doet my soo verlanghen!
 En dat waertert my den mont.
 Doch ick weet een nieuwen vondt;
 Ick sal't in een flesken sluyten,
 Soo blijft al de kouw daer buyten,
 Soo en kruypt daer sogh, oft mier,
 Soo en sluypt daer fleck, oft pier.
 En ick sal sijn rancken snoeyen,
 Dan sal't noch al beter bloeyen.
 Krijght het dan een sonnen-schijn,
 Soo heb ick den eersten wijn.
 Als ghy soo de Liefde hoort spreken,
 Peyst het zijn maer minne-treken,
 Hy toont door dees ionghe vrucht,
 VVaer dat hy neemt sijn ghenucht.
 Hy sagh Stanislaum bloeyen,
 En van langher handt maer groeyen:
 En hy peysde, blijft hy daer,
 'tVordt maer rijp op't eynd van't iaer.
 IESVS huys heeft hy verkosen,
 Op dat hy te eer souw blosen,
 Op dat daer sijn teere ieuight
 Rijp souw worden inde deught.
 Daer is't dat de son komt spelen,
 En hem doet van liefde quelen,
 Daer heeft hy den rijpen Herft,
 Schoon hy in sijn iongheyt sterft.
 D d 3

A F-

Afb. 1b. Adriaen Pointers, *Af-beeldinghe van d'eerste eeuwe der Societeyt Iesu*, Antwerpen: Inde Plantiinsche Druckeriie, 1640, p. 213. Bron: ex. KU Leuven bibliotheken – Maurits Sabbebibliotheek, 271.5.018 AFBE 1640.

Poirters brengt zijn uitleg in het speelse register van de Nederlandse liefdesemblematiek: de liefde gaat als het ware als een loze en ongeduldige Cupido hovenieren en bekomt door zijn gebruik van het “flesken” de vroegste oogst, wat als een van zijn “minne-treken” wordt voorgesteld. De truc betekent de opname van Stanislas in de orde (Van Vaeck 64). Iets vergelijkbaars, maar dan wel in het kielzog van *Imago*, zien we in het embleem over diens overlijden op de dag voor Maria’s Hemelvaart (520–521). Hij rijst als het ware met haar op naar het “hemelrijk” zoals het listige winterkoninkje op de rug van de arend de hoogste regionen bereikt (zie afb. 2a en 2b) – en zich zo, naar de oude fabel, tot koning der vogels weet te verheffen:

Dit kan aerdigh wel verbeelden, 't Ghene dat MARIA speelden, Als sy Kostka met haer nam, Eer sy nae den hemel quam (521).

De belangrijkste en in elk geval omvangrijkste literaire bijdrage over Stanislas Kostka vormt Poirters’ lange opdracht in dichtvorm van zijn *Het heylich herte ver-eert aen alle godt-vruchtige herten* (Antwerpen, Cornelis Woons 1659, als nieuwjaarsgift), die in de tweede uitgave (1660) nog met vijf strofen werd uitgebreid. Het boek zelf kreeg er 66 pagina’s bij. Als auteur wordt “eenen priester der Societeyt Iesu” vermeld, omdat Poirters in 1653 in opspraak was gekomen wegens een affaire met een vrouw (Sacré & Waterschoot 2003). Deze opgelegde of vrijwillige naamloosheid heeft geduurd tot 1671. Omdat de bundel – een octavo – is opgebouwd met tien overwegingen in dicht en proza (“Vertooningen”) bij veertien gravures met de voorstelling van een hart, wordt hij meestal gerekend tot de hartemblematiek (Roggen 2009).

Aan de basis van *Heylich Herte* ligt een cyclus van achttien kopergravures van de Antwerpse kunstenaar Antoon Wiericx: *Cor Iesu amanti sacrum* of ‘Het aan de minnaar Jezus gewijde hart’ (ca. 1600). Elke plaat van deze reeks gaat vergezeld van een kort Latijns epigram en toont de werkzaamheden van het kind Jezus in het menselijk hart. Hij maakt er zijn woning van: hij klopt aan, poetst het, siert het, bezaait het met bloemen, musiceert er, slaapt er, etc. De prentenserie vond bij religieuze emblematici veel aftrek als vertolking van de geestelijke opgang. Zo was er bijvoorbeeld *Le coeur devot* van de jezuïet Etienne Luzvic, in 1627 uitgegeven in Dowaai en Antwerpen en meteen binnen hetzelfde jaar vertaald in het Latijn (*Cor Deo devotum*) en het Nederlands (*Het Godtvruchtich Herte*). De dertien hartsprenten bij Poirters zijn uit Luzvic overgenomen. In 1660 worden ook gravures toegevoegd die niet langer het hart als onderwerp hebben. Ook in Polen vond de cyclus van Wiericx navolging, o.a. bij de jezuïet Mikołaj Mielezsko (1607–1667) die in zijn bewerking van Herman Hugo’s *Pia desideria* ook een serie van poëtische subscripties naar het voorbeeld van *Cor Iesu amanti sacrum* toevoegde (Grzeškowiak & Hulsenboom 2015).

Waarom Poirters deze bundel aan Kostka – de zalige met het gloeiende hart – dedicaceert, licht hij zelf toe:

Oversulckx soude my mijn eyghen Herte van onbeleeftheydt over-tuyghen, soo ick dit Heylich Herte aen yemant anders quame op te draghen, als aen U, die het *Herte* door de goddelijcke Liefde soo had' ontsteken, datmen dickwils genoot-saeckt wierde natte doecken u in den boesem te steken, om alsoo den brant te blussen, ende u te verkoelen (A3v).

Merkwaardig genoeg komt de naam van de bewonderde Pool geen enkele keer in het boek zelf voor. De idee om de bundel aan hem op te dragen is bij Poirters wellicht achteraf opgekomen of aan hem voorgesteld. Het gedicht telt achtentwintig strofen van zes regels bestaande uit vier jamben. De in 1660 ingelaste strofen zijn in de hier als *Bijlage* aangeboden uitgave opgenomen (de achttiende tot de tweeëntwintigste). Op p. 13 werd ook een ovaalvormige afbeelding van de zalige die het Jezus kind in de armen neemt, toegevoegd. Na de aanspreking van de zalige (1) worden de reacties op zijn dood beschreven. Eerst die van de Tiber (2–3), vervolgens van zijn medebroeders, onder wie de latere jezuïetenkardinaal Toleti, die het lichaam met bloemen bestrooien (4–5) (Taisne 153, 154); aan het hof in Krakau wordt een portret van hem opgehangen (6), in Rome vereert hertogin Eleonora Orsini het graf (7) (Taisne 231, 291) en de muzen bezingen zijn aankomst in het hemelrijk, waar Maria hem tegemoetkomt (8). De dichter laat vervolgens aan de hand van een *praeteritio* weten dat hij niet over het leven van zijn held gaat spreken (9–10) en evenmin een portret van diens gezicht zal maken (11); hij kiest een andere stof om op zijn luit te spelen:

Ick moet op d'aerd iet hemels spelen, En 't is u Hert, u Hert dat brant, Dat ist, dat mijne snaeren spant (12).

Wat volgt is een gevarieerde en rijke lyrische zang waarin Stanislas' gloeiend hart wordt beschreven en aangesproken, met de beschrijving van de bekende verschijningen, de heilige Barbara (16) en vooral de heilige Maagd die haar kind aanreikt (17), en de effecten die dat visioen op het hart van de zalige heeft (19–26). De slotstrofen (27, 28) vertolken Poirters' wens om eveneens in brand te schieten en daarmee is de brug gelegd naar de intentie van de bundel zelf: “O Siel hadden wy sulck een *H. Herte!*”.

4. Conclusie

In deze bijdrage verscheen Stanislas Kostka in een poëtische Zuid-Nederlandse ‘spiegel’. Zijn zeventiende-eeuwse bewonderaars uit Brabant of Vlaanderen, met als belangrijkste (maar niet de enige) Adriaen Poirters, hadden de jonge Poolse jezuïet in hun gedichten en emblemen in de volkstaal geprezen. De hier gepresen-

520 EERSTE EEUWE DER SOCIETEYT IESV.

Den Sal. Stanislaus sterft 'sdaeghs voor de Hemel-vaert van
Onse L. Vrouwe.

Vt assumar. { Wy gaen ghelyck
Nae hemelryck.

't **C**oningsken sagh eens van verren
Hemel, sonne, maen, en sterren,
En het stont hem soo wel aen,
'tVrouw goet-rondt daer benen gaen.
Dus soo ghingh het ouerpeysen
Hoe het daer souw konnen reysen:
Maer het vondt sijn vleughels swack,
VVant 'ten vloogh noyt ouer 'tdack.

Doen

Afb. 2a. Adriaen Poirters, *Af-beeldinghe van d'eerste eeuwe der Societeyt Iesu*, Antwerpen: Inde Plantiinsche Druckeriie, 1640, p. 520. Bron: ex. KU Leuven bibliotheken – Maurits Sabbibliotheek, 271.5.018 AFBE 1640.

HET V. BOECK. VEREERDE SOCIETEYT. 521

Doen aenriep het al de winden:
 Komt my op v vleugels binden,
 Komt, en voert my dan soo boogh,
 Alffer oyt een voghel vloogh.
 Ick en ben niet van die raeuen,
 Die met bloedt haer dickwils laeuen,
 Ick en ben gheen wreeden gier,
 Ick en ben gheen groufaem dier.
 O, wie sal my dan daer bouen
 Voeren om den Heer te louen?
 Want al is't een hemelsch hof,
 Noch ontfanght het aerdschen lof.
 Soo een aereut quam ghevloghen,
 En recht opwaerts wiert ghetoghen,
 Soo sprack het den aereut aen:
 Magh ick oock eens met v gaen?
 Laet my door v vleughels winnen
 'tSonnen licht dat wy beminnen,
 Daer me sat het op den rugh,
 En den aereut maecte't vlugh.
 Dien vloogh bouen locht en winden,
 D'oogh en kond' hem niet meer vinden,
 Dien heeft door een snellen tocht
 Hem tot voor de son ghebrocht.
 Dit kan aerdigh wel verbeelden
 'tGhene dat MARIA speelden,
 Als sy Kostka met haer nam,
 Eer sy nae den hemel quam.
 O, wie sal my nae dit leuen
 Oock eens sulcke vleughels gheuen?
 Doet my sulcke veders aen,
 En ick sal de reys bestaen.

V V V

De

Afb. 2b. Adriaen Poirters, *Af-beeldinghe van d'eerste eeuwe der Societeyt Iesu*, Antwerpen: Inde Plantiinsche Druckeriie, 1640, p. 521. Bron: ex. KU Leuven bibliotheken – Maurits Sabbebibliotheek, 271.5.018 AFBE 1640.

terde werken (die als een aanzet voor verder onderzoek zijn bedoeld) laten zien dat Kostka ook in het katholieke Zuiden van de Lage Landen een zeer belangrijk voorbeeld van de door de jezuiten gepropageerde heiligenverering werd. Een ‘vurig’ voorbeeld, mag men wel zeggen.

Het onderzoek naar Kostka’s receptie in de Nederlandstalige literatuur uit de Lage Landen in de zeventiende eeuw moet uiteraard nog beter worden gecontextualiseerd. Dat betekent dat zij, om ten volle te worden ingeschat, moet worden afgewogen tegenover Stanislas’ aanwezigheid in de Lagelandse Latijnse literatuur. Zoals – om maar een paar voorbeelden te noemen – in de geëmbelmatiseerde *Sacrarum heroidum epistolae* (Doornik, 1640) van de jezuïet Jean Vincart – nog zo’n merkwaardig boek uit het feestjaar 1640 (Smeesters 2009; Eickmeyer 2012) – en de *Epistulae heroum et heroidum* (1636) van de uit Ieper afkomstige jezuïet Balduinus Cabillavius (Cabilliau) (Sacré 1998).

In de genres die voor een publiek in de jezuïetencolleges werden beoefend (het toneel en de *affixiones*) blijft Kostka, op basis van de beschikbare bronnen, nagenoeg onzichtbaar. Maar het is niet omdat hij niet als titelheld wordt gesignaleerd, dat zijn personage niet werd opgevoerd. De even grondige als uitgebreide inventarisatie van de bewaarde en niet bewaarde toneel- en feestprogramma’s door Goran Proot (2008) kan zeker nog een en ander aan het licht brengen. Ook de beeldende kunst en suffragia (Thijs 1983–1985) kunnen nog tot een scherper beeld van de Kostka-receptie bijdragen.

Bijlage: Het dedicatiegedicht van Adriaen Poirters in *Het Heylich Herte* (versie 1660)

1.

O KOSKA Edel Jongelingh,
O bloem en roem van ’t Rijk van Polen!
O Licht dat nimmer onder gingh!
Aen wie noyt glans en is ont-stolen
Die schoon ghy by ons onder-gaet,
Een Doot hebt als den dageraet.

2.

Den Tiber, die droef van gemoet
Sucht over al die groote lijcken,
En dan met eenen tranen-vloet
Swalpt over die begraefde dijcken,
Soo datter niet een golve vlucht
Die in’ voor-by gaen niet en sucht.

3.

Als desen door den Reghen-boogh
U scheidt eerst-maem had vernomen,
Rees hy strax uyt het diep om hoogh,

En deé sijn kleyne Tritons komen,
Die deed’ hy spelen t’uwer eer,
De baeren dansten op en neer.

4.

U Lichaem wiert met Roos-marijn,
Met Roosen, Lelien, Granatjens,
Het wiert besprooyt met Margelijjn,
Soo geurich met sijn lieve blaetjens,
De Son scheen helder dien dagh,
En loegh veel soeter als sy plagh.

5.

Een ieder roemden uwe deucht,
En kusten u albaste voeten,
Sy weenden maer uyt enckel vreught,
Hun oogh quam u met perlen groeten;
Hoe sagh Toleti grootse Siel
Als u Godt-saeligh bloemken viel!

6.
Gheheel Crakouw verheught en bly
Door Famas silvere trompetten,
Brenghet strax u weerde schildery
In't Hof, en Conincksche saletten,
Daer meenich vroomen Ridder honck
Die uwen glans verr' over-blonck.
7.
Siet hoe Eleonora doet
De sil'vre lampen voor u branden,
Heel Roma valt aen u te voet,
U eeren al die Poolsche Landen,
Soo verr' de Wixel baeren roert
Soo verr' wordt uwen naem gevoert.
8.
De Sangh-Goddinnen al ghelijck
Die spelen op haer sil'vre snaeren,
Hoe dat u Siel het Hemels-rijck
Met groote vreucht is in-ghevaeren,
Hoe dat die Maeght en Moeder soet
Qual haeren dienaar te ghemoet.
9.
Ick laet een anders kloeck verstandt
Den Stam van *KOSKA* gaen verhaelen,
En toonen in't Mazouwse Landt
Die oud' en adelijcke saelen,
Hoe Kettery daer nimmer schoot
Venijn op eenigh Huys-ghenoot.
10.
Dat d'ander singhen uwe vlucht
O kleenen Abram uyt uw' vrinden,
Als ghy uyt enckel yver-sucht
Gonckt over d'Alpes Roma vinden,
Als ghy voor Borja's voeten vielt,
Die door de vreught schier was ontsiel[t].
11.
Noch stel ick aen Parnassus vry
Dat hy maelt af u Enghels wesen,
En schenckt aen ons een schildery
Waer dat de deucht in is te lesen,
En hoe het blosend' incarnaet
Op't sneeu-wit van uw' wanghen staet.
12.
Maer ick, ick nem' al alnder stof
Om die op mijnen luyt te quelen,
Och jae, my lust al hoogher lof,
Ick moet op d'aerd iet hemels spelen,
En t'is u Hert, u Hert dat brant,
Dat ist, dat mijne snaeren spant.
13.
O Saligh vier, o soete vlam,
O ginsters vande Seraphinen!
Wat vreught wast dat u Herte nam
Alst scheen een Hert van Cherubinen?
Y siet eens hoe die vlamme groeyt,
Hoe seer u Hert van liefde gloeyt!
14.
Ghelijck een frische tulipant
Laet haere flaeuwe blaeykens daelen,
Als haer deb heeten middagh brandt,
En wort ghesteken vande straelen,
En blijft soo quelen tot sy voelt
Den reghen die het lochtjen koelt.
15.
Soo is u Hert, o Edel Bloet,
Door't Hemels vier heel over-wonnen;
Soo dat het oock beswijcken moet
By al dees Goddelijcke Sonnen,
O machtich vier o grooten brandt,
Hoe vlamt u Hert op allen kant!
16.
Hier daelen d'Engels inden noodt,
Die u met Barbara begroeten,
En spijsen u met Hemels Broodt
Om uwe droefheyte te versoeten;
O machtich vier, o grooeten brandt,
Hoe vlamt u Hert op allen kant!
17.
Daer komt die alderschoonste Maeght
Met IESUS in haer Moeders ermen,
Die sy tot aen u Herte draeght,
Om dat noch meer te dien verwermen:
O machtich vier, o grooten brandt,
Hoe vlamt u Hert op allen kant!
18.
My dunckt dat d'Engels altermaal,
Die dese groetenis' aenschouwen,
Aen u benijden dit ont-hael,
Als die den Hemel moest behouwen,
Als die verr' boven weirden gaet
Van 't slijck, en Hof, en s'menschen staet.
19.
Maer ghy, die eenen Enghel sijt,
Al woontje by de aertsche menschen,
Nempt waer, bid ick, den soeten tijt,
Waer naer de Enghels selver wenschen;
Y streelt en vleyt dit Hemels Kindt
Die u, die ghy soos eer bemint!

20.
 Ghy eyscht dat hy wilt gherne doen,
 (Soo verr' ist van hem te vergrammen)
 Den Peys, en Goddelijcken soen,
 Want hy ist vier van uwe vlammen,
 En siet soo ras hy u ghenaeckt,
 Hy doet al branden wat hy raectt.
 21.
 Nu hebt ghy *KOSKA* wat ge wilt,
 Hoe bly is u ghemoet van binnen?
 My dunckt voor waer u Herte smilt,
 Ghy wort een lijxken door het minnen:
 De liefde nemt hier heerschappy,
 Soo wel van sijn, als uwe sy.
 22.
 Siet hoe dit vier op alle kant
 Met heel vlocken wordt ghedreven,
 De minste plaetse vat den brandt,
 Ghy leeft een Salamanders leven;
 En hoe dat ghy u Herte sluyt
 Den brandt die wil die moeder uyt.
 23.
 Ah ghy beswijckt door 't Hemels vier
 Den brant gaet sterck en stercker groeyen:
 Breyght doecken, breyght fonteynen hier,
 En wilt de straffe vlam besproeyen:
 Wie sagh sijn leven soeter vreught
 Als die u Herte nu verheught!
 24.
 Maer waer toe doecken nat gemaectt,
 Waer toe kout waeter uyt de putten?
 Ghy sult de vlam, hoe datse blaectt,

Gaen met u eyghen traenen stutten;
 Hoe seer dat dan u Herte brant,
 Ghy hebt het waeter by der handt.
 25.
 Doch soo alst waeter vanden Smit,
 Als hy de kolen gaet besproeyen,
 De vlam en t'vier veel meer verhit,
 En t'ijser doet veel helder gloeyen,
 Soos ie ick dat het met u gaet
 Als uyt het waeter vier ont-staet.
 26.
 O wonder vier dat traenen maeckt,
 En u altijt gheeft natte ooghen!
 O traenen daer het vier van blaectt,
 En die het vier belet te droogen!
 O lieve pijn, o soete smert!
 O wonder vier, o wonder Hert!
 27.
 O Hert ontfanght mijn Hert in danck
 Dat u wort uyt Hert gheschoncken,
 Al was het kout sijn leven lanck,
 Ghy cont het met het u[w] doen voncken
 Ghedooght dan sonder veel ghetiers
 Dat ick u stel' een kooltjen viers.
 28.
 Ah raectten ick oock eens in brandt
 Quam op mijn Hert een vlamme dalen!
 Een vlam van dat schoon Vaderlandt
 Van waer de Son schiet haerre straelen!
 Soo ick dat vier niet hebben magh,
 T'is winter al ist somer-dagh.

Bibliografie

- Af-beeldinghe van d'eerste eeuwe der Societeyt Iesu* (1640). Balthasar Moretus [Antwerpen], 1640.
- Arndt, Augustinus (1890–97). “Vita et miracula S. Stanislai Kostkae conscripta a P. Urbano Ubal-dini”.
- Analecta Bollandiana* 9 (1890), 360–378; 11 (1892), 416–467; 13 (1894), 122–156; 14 (1895), 295–318; 15 (1896), 285–311; 16 (1897), 253–296.
- Borowski, Andrzej. *Iter Polono-Belgo-Ollandicum. Cultural and Literary Relationships between the Commonwealth of Poland and the Netherlands in the 16th and 17th Centuries*. Księgarnia Akademicka, 2007.
- Dambre, O. “Ook de bron van Justus de Harduwijns Mariagedicht Maria cussende haer kindeken ontdekt”. *Spiegel der Letteren*, vol. 10, 1967–1968, pp. 271–280.
- De Koninck, Tine. *Van hof naar kapel. Een onderzoek naar de culturele transfer van Franse air-de-courmelodieën in de zeventiende-eeuwse geestelijke liedboeken uit de Zuidelijke Nederlanden*. Universiteit Antwerpen (Diss.), 2021.

- De la Cauchie, Antoine. *La pieuse alouette avec son tirelire*. Jean Vervliet [Valenciennes], 1619.
- Eickmeyer, Jost. *Der Jesuitische Heroidenbrief. Zur Christianisierung und Kontextualisierung einer antiken Gattung in der frühen Neuzeit*. De Gruyter, 2012.
- Grzeškowiak, Radosław, en Paul Hulsenboom. “Emblems from the Heart: The Reception of the *Cor Jesu amanti sacrum*. Engravings series in Polish and Netherlandish 17th-Century Manuscripts”. *Werkwinkel*, vol. 10 (2), 2015, pp. 131–154.
- Hulsenboom, Paul. “No One Touched the Strings of the Cither More Becomingly. The First Eulogy of Matthias Casimirus Sarbievius”. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae*, vol. XXV/2, 2015, pp. 97–117.
- . “Better than Pindar? The Ode by Sydronius Hosschius to Sarbievius and It’s Two Versions”. *Terminus*, vol. 22/4 (57), 2020, pp. 285–314.
- Huybens, Gilbert. *Thesaurus canticorum flandriensium. Het gedrukte Nederlandse liedboek in Vlaanderen (1508–1800)*. Peeters, 2004.
- Imago primi saeculi Societatis Jesu*. Antwerpen: Balthasar Moretus [Antwerpen], 1640.
- Jetter, Christine. *Die Jesuitenheiligen Stanislas Kostka und Aloysius von Gonzaga: Patrone der studierenden Jugend – Leitbilder der katholischen Elite*. Echter Verlag, 2009.
- Meijer Drees, Marijke. “Holland en de Hollanders in de zeventiende-eeuwse beeldvorming”. *Nederlandse Letterkunde*, vol. 1, 1996, pp. 57–70.
- Meulemeester, Jean Luc. “Over een zeldzaam Brugs druksel”. *Biekerf*, 104, 2004, pp. 357–361.
- O’ Malley, John W. *Art, Controversy, and the Jesuits. The ‘Imago Primi Saeculi’ (1640)*. Saint Joseph’s University Press, 2015.
- [Poirters, Adrianus]. *Het Heylich Herte*. C. Woons [Antwerpen], 1660.
- Poncelet, Alfred. “Taisne (Philippe, François)”. *Biographie Nationale*, vol. 24, 1926–1929, pp. 494–498.
- Proot, Goran. *Het schooltoneel van de jezuiten in de provincia flandro-belgica tijdens het ancien régime (1575–1773)*. Universiteit Antwerpen (Diss.), 2008.
- Roggen, Lien. “Adriaen Poirters S.J., Het heylich herte (1659)”. *Jesuit books in The Low Countries 1540–1773. A Selection from the Maurits Sabbe Library*, geredigeerd door L. Roggen. Peeters, 2009, pp. 157–161.
- Rombauts, Edward. *Leven en werken van pater Adrianus Poirters s.j. (1605–1674)*. Erasmus, 1930.
- Sacré, Dirk. “Een Latijns jezuïetendichter uit de zeventiende eeuw: Balduinus Cabillavius”. *De Zeventiende Eeuw*, vol. 14, 1998, pp.107–117.
- Sacré, Dirk, en Werner Waterschoot. “Een jezuïet in opspraak. De detentie (1653–1660) van Adriaen Poirters”. *Spiegel der Letteren*, vol. 45, 2003, pp.1–20.
- Smeertens, Aline. “Jean Vincart S.J., Sacrarum heroidum epistolae (1640)”. *Jesuit books in The Low Countries 1540–1773. A Selection from the Maurits Sabbe Library*, geredigeerd door Paul Begheyn et al. Peeters, 2009, pp. 100–103.
- Stalpart van der Wiele, Joannes. *Gulde-Iaers Feest-dagen of Den Schat der Geestlycke Lof-Sangen*. I. Cnobbaert [Antwerpen], 1635.
- Taisne, Philippus. *Het leven van den Salighen Stanislaus Kostka*. Joos vander Meulen [Brugge], 1683.
- Thijs, Alfons K.L. “Notities voor een studie van de Antwerpse 17de-eeuwse suffragia”. *De Gulden Passer*, vol. 63, 1983–1985, pp. 561–594.
- Van Houdt, Toon. “Imago primi saeculi Societatis Jesu”. D. Sacré, *Sidronius Hosschius (Merkem 1596 – Tongeren 1653). Jezuïet en Latijns dichter*. Stedelijke Openbare Bibliotheek [Kortrijk], 1996, pp. 122–124.
- Van Houdt, Toon. “Af-beeldinghe van d’eerste eeuw der Societeit Jesu”. D. Sacré, *Sidronius Hosschius (Merkem 1596 – Tongeren 1653). Jezuïet en Latijns dichter*. Stedelijke Openbare Bibliotheek [Kortrijk], 1996, pp. 124–125.

- Van Leeuwen, Charles. *De heiligenliederen van Joannes Stalpart van der Wiele 1579–1630*. Sun, 2001.
- Van Vaeck, Marc. “Encoding the emblematic tradition of love. The emblems in the *Imago primi saeculi societatis Jesu* (Antwerp 1640) and Poirter’s emblematica verses in the *Af-beeldinghe van d’eerste eeuwe der societeyt Iesu* (Antwerp 1640)”. *Learned Love. Proceedings of the Emblem Project Utrecht Conference on Dutch Love Emblems and the Internet (November 2006)*, geredigeerd door Els Stronks en Peter Boot. Dans, 2007, pp. 49–72.